

מקשה הגמרא: **אלא טעמא דכתב רחמנא** "זה", רק משום כך לא ילפינן חולין מקדשים לענין חזה ושוק, **הא לאו הכי, הוה אמינא חולין חייבין בחזה ושוק?**

והא חזה ושוק בעי תנופה⁽¹¹⁾, וחזה ושוק

של חולין היכא לינופינהו?

אי אבראי [בחוקן], הא "לפני ה" כתיב, דהיינו בפנים! ⁽¹²⁾

אי אנזאי [בפנים], הא קא מעייל חולין קל-ב

פני עצמה, ולא כחלק מהבהמה כמבואר בתוס' להלן [קלא. ד"ה ה"ג] ויתכן שיש להם דין כקרבן בפני עצמן כמבואר בסמוך.

וראיה לכך מהוכחת הגמרא, שהרי כתב **השאגת אריה** [סימן צז] כי תרומת חמץ בפסח אף שאינה קדושה טובלת, ואם כן אף חזה ושוק שאי אפשר להניפם יטבלו את הבהמה לפי רבי יוחנן ולדידן תאסר באכילה. אמנם מאידך יתכן לבאר שזו גופא הוכחת הגמרא, ממה שאינם טובלים, על כרחך שאינם נוהגים כלל בחולין. ובאמת כשנוהגים בקרבנות חיובם הוא להפרישם על כל הקרבן.

וראה **בחיודושי הגרי"ז** [מעה"ק ט ג] שכתב לחלק בין חזה ושוק של שלמי ציבור שהנפתם היא הנפת הקרבן, ואין להם דין חזה ושוק בפני עצמן, ואילו בשלמי יחיד חלות שם חזה ושוק מחייבת אותם הנפה בפני עצמן, ויתכן לבאר כי החילוק הוא בין שלמי ציבור שהחזה ושוק הם מדיני הקרבן והם החלק שהתחדש בו דין תנופה, ואילו בשלמי יחיד [וחולין להוה אמינא בסוגיין] הוא דין נפרד על החזה ושוק, ואף שדין הנפת האימורים תלוי בו, ונחשב כחלק מדיני הקרבן וכדלעיל, אין זה הפרשה מהקרבן אלא חיוב עצמי של חזה ושוק. [וראה דברי הגרי"ז בנויר מה ב] ועיין עוד בסמוך.

12. **האחרונים** דנו אם יש איסור חולין בעזרה בלשכות הפתוחות לקדש, שמותר לאכול בהן קדש קדשים ואין שוחטים בהן אפילו קדשים קלים. וראה בקרן אורה [זבחים נז] ובאתון דאורייתא [כלל א] שהכריעו להתיר בהם

יהיה משפט הכהנים" שנאמר במתנות, למעט מוקדשין מחיוב מתנות, ואילו לפטור חולין מחזה ושוק למד מכצבי ואיל, ולדרשתו מיושבת קושית תוס' [ד"ה זה] ראה שם בהערות.

ובלב אריה תמה על קושיית הגמרא שיתחייבו חולין בחזה ושוק מקל וחומר, שהרי לא הוצרך מיעוט לקדשים במתנות כהונה אלא מפני שהם חמורים מחולין בחזה ושוק, ואם כן בכלל מיעוט זה התלה שחולין פטורים מחזה ושוק. אמנם לפי הספרי שמשמעות הפסוק ממעטת מקדשים והוא כולו מדובר בחולין. ואינו נצרך כנגד הקל וחומר. אם כן מובן למה הוצרך מיעוט מצבי ואיל למעט חולין מחזה ושוק. וראה **במהרי"ט אלגאזי** [שם] שתמה למסקנא שאי אפשר להניפו משום חולין בעזרה, למה הוצרך הספרי למעטם מפסוק. ועיין בעמוד ב' הערה 1.

11. אף על פי שאין תנופה מעכבת בחזה ושוק, כבר כתבו **תוס' בזבחים** [קיו ב קיט א] לגבי פטורם בכמה קטנה שאין תנופה נוהגת בה, כי מאחר שעיקר מצוותן בתנופה, לפיכך באופן שאין תנופה שייכת בהם, לא נוהג דין חזה ושוק. ויש לעיין אם יש בכך גילוי שהתנופה היא מדיני הקרבנות בלבד. או שרק מפני שאין היכי תמצי לעשותה בחולין אין מתקיים בהם דין חזה ושוק, וכבר ביררנו פרט זה בהערה 9.

ושמא שונה דין חזה ושוק, שהרי אף אם היה ניתן מן החולין לא היה דינו כמתנות כהונה שלדעת רבי יוחנן לקמן [קלב ב] הם טובלות את שאר הבהמה, כי חזה ושוק הם חיוב מתנה

(1) לעזרה?!

הלכך לא אפשר לומר שיהיו חולין חייבין בחזה ושוק.⁽²⁾

מקשה הגמרא: אלא האי "זח" דכתיב, למה לוי? והרי אי אפשר להניף חזה ושוק בחולין, ולמה לי מיעוט?!

מבאר הגמרא: "וזה" נצרך לכדרב חסדא. דאמר רב חסדא: המזיק מתנות כהונה או שאכלן, פטור מלשלם! ואמרו להלן שיש אומרים שמקורו של רב חסדא נדרש מ"וזה".

גופא, אמר רב חסדא: המזיק מתנות כהונה

כהנ"ל, והוכיח כך מתוס' בקידושין [נב ב] שרק השקאת סוטה נעשית בשער ניקנור אך הנפת מנחתה נעשית בתוך העזרה דבעינן לפני ה'. עיש"ה. וכן יש לומר גם לגבי ביכורים, ולחלק דין אכילתם מדין הנפתם, כי להנפה נקבע מקום כקרבן.

וראה בזבחים [ק"ט ב] שאין חזה ושוק נוגים בכמה קטנה כי אי אפשר לקיים בה תנופה לפני ה', ולכאורה תמוה שהרי בסוגיין אמרו שאפילו חו"ש של חולין היו מניפים בפנים אילולי הטעם של חולין בעזרה, ובקרבנות במה קטנה אין טעם זה, למה לא יניפום, וצ"ע.

1. החתם סופר תמה כיצד סלקא דעתך שיהיה חיוב להניף חזה ושוק של חולין בעזרה, והרי כל הטעם שהותר בשר תאוה לישראל כשנכנסו לארץ, הוא מפני שהיו בריחוק מקום מהמקדש ולא יכלו להביא שלמים כדי לאכול בשר במקומם, ואם נאמר שצריך לבא להניף את החזה ושוק אם כן יבואו ויקריבו שלמים כדי לאכול.

ומוכח שהבין שהנפת חזה ושוק טובלת את שאר הבשר מאכילה, כי אם היא מצוה בפני עצמה הרי יכול להפריש מכל בהמה ולהניח עד שיעלה לירושלים או לשלוח עם חברו. ומשמע שאם היה דין הנפה בחולין היה הבעלים עצמו צריך להניפם קודם שיאכל מן הבשר.

2. מהרי"ט אלאזי [בכורות פ"ה אות מ"א]

שחיטת ואכילת חולין ולאסור שחיטת קדשים כשוחט בחוץ.

ולכאורה הוא הדין לענין הנפת חזה ושוק, שאמנם לא תהיה מניעה להניפם בלשכות אלו מצד חולין בעזרה, אבל יחסר בהנפתם לפני ה', כי נחשב בחוץ לקדשים.

אולם עדיין תמוה לכאורה שהרי מצינו [בפסחים צב. ויבמות ז ב] שמצורע ביום טהרתו עומד בשער ניקנור וכן סוטה בעת השקאתה, ונחשבים כעומדים לפני ה' ולמה לא יניפו את החזה ושוק בשער נקנור ותחשב תנופה לפני ה' אף שלא נכנסו לעזרה. [וראה דברי הגרי"ז בהלכות מחוסרי כפרה ובסוטה ז. שחילק וכתב ששער נקנור לא התקדש בקדושת עזרה, אבל נחשב לפני ה', ועדיין קשה שתועיל בו תנופה לחזה ושוק, ועמד על כך החזו"א בנגעים יב סק"ה].

ולכאורה מוכח מכך שאפילו חזה ושוק של חולין נחשבים כקרבן, ודיני הנפתם כדיני הנפת קרבן שנקבעו לו מחיצות, וכפי שביאר הגרי"ז [ע"ת פר' ראה] שדיני העמידה והאכילה לפני ה' אינו תלוי בקדושת המקום, אלא שנקבע מקום לקיום דינים אלו לפני ה', אך דיני הקרבנות תלויים בקדושת המקום ונקבעו להם כעין מחיצות לפסול ביוצא. ויתכן לומר שאף בחזה ושוק נקבעו דיני קרבנות ותלויים בקדושת המקום. [ולפי זה י"ל שיצטרך גם הנפת בעלים משום קרבן וצ"ע].

ומצאתי בקונטרס זרע יצחק שכתב ליישב

או שאכלן, פטור מלשלם:

ואיבעית אימא: משום דהוה ליה ממון שאין לו תובעים, שהרי אם יתבענו כהן, יכול הוא לומר לו: לכהן אחר אני רוצה ליתן ולא לך! (4)

מאי טעמא?

מיתבי: נאמר בענין המתנות "וזה יהיה משפט הכהנים" — מלמד שהמתנות דין הן, שדיינין נזקקין להן לדון בעניינם. למאי הלכתא — לאיזה ענין צריכין לדיינין? מאי

איבעית אימא: משום דכתיב "זה", ודרשינן דווקא "זה" — בעודן קיימות, חייב ליתנן, אבל אם אינן קיימות בעין, וכגון שהוזקו או שאכלן — אין חייב בתשלומין⁽³⁾.

כהונה [לטעם שאין לו תובעין] אם הוא משום שיש עליו חיוב ממון רק שאין לו תובעים, או שהוא תשלום על עצם הפסד שעשה לממון השבט. ולכאורה לפי הטעם השני שייד לחייבו אפילו אם פטורו נלמד מ"וזה" כי גרם הפסד שלא יצטרך לתת מתנות אלו שכלו מהעולם.

וצריך לומר שאין חיוב אלא על הפסד ממון, כגון באופן שזכות הכהן אינה פוקעת אלא שאי אפשר לתת לו כי הממון אינו בעין, והיינו אם הישראל אינו נפטר מנתינת המתנות מפני שכלו. אבל לפי הטעם שהתמעטו מ"וזה" ואינו חייב לתת אפילו למכירי כהונה, אינו גורם הפסד ממון אלא הפסד עצם זכות הכהן במתנות, ועל כך אינו מתחייב אפילו לצאת ידי שמים. [וראה בפלתי [סק"ד] שלפי טעם זה, גם לבעלים אינו חייב לשלם טובת הנאה, שלא יהיה כח הבעלים גדול משל הכהן, ובסמוך יבואר].

4. נחלקו הראשונים אם לפי טעם זה חייב לשלם כדי לצאת ידי שמים או לא. תוס' כתבו לצאת ידי שמים אלא כשיש חיוב ממון ואין שחייב, והר"ן תמה עליהם שלא נאמר חיוב אדם יכול לתבעו, אבל במתנות אם אין לו חיוב מחמת מצוה למה יתחייב, ולפיכך נקט שדמת חסידות היא לשלם, וכמשמעות הגמרא להלן.

ובמשנת רבי אהרן [זרעים ו, יד] כתב שבמתנות כהונה יש עליו חיוב לצאת ידי שמים יותר משאר ספיקי ממון, שהרי ודאי חל עליו

הקשה למסקנת סוגיין למה הוצרך קרא למעט פסולי המוקדשין מחזה ושוק [בבכורות ט"ו]. והרי כל זמן שלא נשחטו יפטרו כהקדש, ואחר שנשחטו הם כחולין גמורים לכל דבריהם, ולא שייכת בהם תנופה. ואין לומר שנשחטו בפנים, כי כיון שאחר שחיטתם דינם כחולין מסתבר שאסור לשחטן בעזרה. ודעתו שאלו שחיטתן מותרת, אין בהם משום חולין בעזרה, וצריך קרא למעטן.

אולם תוס' והרשב"א בסוגיין כתבו להיפך, ואסרו כל הכנסה בדרך קדושה בחולין, והיינו שעצם ההנפה נאסרה כי היא כדרך הקרבנות, ונעשית בחזה ושוק אחר שיצאו לחולין בשחיטה, ואפילו אם השחיטה הותרה כי נחשבו קדשים עד השחיטה, מעשה ההנפה אוסר. וראה בהרחבה בהערות על תוס'.

3. פירש רש"י שחיוב מתנות כהונה נאמר רק בעודן קיימות, ולא התחייב בתשלומין אם כילם מהעולם. ותוס' כתבו שלפי טעם זה אין חיוב אפילו לצאת ידי שמים. ובספר הארוך לש"ך [ס"א] כתב שלטעם זה אפילו כשנותן מתנותיו לכהן מסוים לעולם, פטור מתשלומין כשאיבד המתנות. ומשמע שאין זו גזירת הכתוב גרידא לפטורו, אלא שאין לכהן זכות במתנות כשאינם בעולם ולכן אינו חייב לשלם תחתיהם ממון.

ולהלן נברר את טעם דברי תוס' שכתבו שיש חיוב לצאת ידי שמים ולשלם על היוק מתנות

חיוב ויש אצלו ממון כהנים, רק אין מי שיכול לתבעו בדיינים, ואילו בשאר חיוביו לצאת ידי שמים מדובר כשאין אצלו ממון אחרים אלא רק עשה עוולה לחבירו שנגרם לו היזק על ידו, או שגזל לאחד מחמשה ואין חייב לשלם כשאין מי שתובע ממנו את ממונו.

אמנם מאידך יש לומר שמזיק מתנות כהונה אין בידו ממון השבט, כי מעולם לא היה נתבע עליו ואין לאדם חיוב ממון אלא כלפי התובע, ורק גרם להפסיד את השבט, ואין לו חיוב ממון גמור כמו שהפסיד לאחד מחמשה ואינו חייב לשלם רק מפני שאינו זוכר למי חייב, אך כיון שיש עליו תביעה מבעל הממון, חייב להניח בפניהם כדי לצאת ידי שמים על חיובו הגמור.

ונפקא מינה בין הצדדים אם תועיל תפיסת הכהן בממונו, כי אף שיכול לתפוס את המתנות עצמם [לדעת הרמב"ם בכורים יב טו] אם גרם להזיקם אינו יכול לתפוס ממונו, אלא אם נחשב כחיוב ממון גמור. ובכרתי [סא ס"ק יח] רמז לנידון זה ראה אפיקי ים [ח"א מב] שהביאו.

ובדעת הר"ן נחלקו האחרונים, אם סבר שמתנות כהונה אינן נחשבות כממון השבט, אלא רק מצוה לבעלים להפרישם ולעשותם כהפקר לכהנים, [ראה יש"ש כאן, חוות דעת ק"ס סק"י, רע"א גיטין מז ב אור שמח פ"ו ממתנ"ע, קוב"ש ח"ב סי' י"ד, אבי עזרי פ"ח ממתנ"ע, ובקהילות יעקב כאן] וכן משמע ממה שהקשה הר"ן על רש"י שפירש שאין לו תובעים כי יכול לומר לכהן אחר אני נותן ולא לך, ולכאורה מטעם זה יפטר הבעלים אפילו אם תבעו כהן כשהמתנות עדיין בידו, ולכן ביאר שכשהם בידו חייב ליתנם משום מצוותו. וכאן מדובר כשאינם בידו, ואינו חייב משום מזיק כי מעולם לא היו ממון כהן אלא הפקר, [ורש"י סבר שבי"ד כופין אותו ליתן רק כשהם בידו ומצווה לתת, אך אם הזיקם, אף שהם ממון כהן כיון שאין לו מצוה לשלם אין מוציאים ממון

מידו עד שיהא תובע שהממון שלו].
אולם באפיקי ים [שם] הוכיח שיש איסור גזילה במתנות כהונה, [אמנם הוכחתו מדברי רש"י שנחלק עליו הר"ן] ובקהילות יעקב כתב שנחלקו בכך אמוראים לקמן קלד, ודוחק לומר שהראשונים נחלקו במחלוקת זו, אם ממון כהן הן ונגזלות, או לא. וכן הביא מאמרי בינה [תרו"מ ב] שהוכיח מדברי הר"ן בגיטין [ט]. שמכירי כהונה זוכים במתנות כי שאר הכהנים הסיחו דעתם מלקבלם. ואילו היו הפקר כיצד יקנום בהסחת דעת השאר, ובהכרח שממון כהן הם ולכן זוכים בהם מכירי כהונה, וצריך להבין אם כן למה כשאכלם אינו חייב לשלם עליהם לצאת ידי שמים.

ובשם הגרי"ז ידוע לבאר שדעת הר"ן שאף על פי שמתנות כהונה נחשבות ממון השבט, אינם נחשבות ממון לענין חיוב מזיק משום שאין תובע על ממון זה, ואף לצאת ידי שמים אינו חייב, [ועל כך חלקו תוס' וסברו שחיובו לצאת ידי שמים הוא על גרם ההפסד]. וראה מה שהוסיף בזה בחידושי רבי ראובן [ב"מ ח, ב].

ובאגרות משה [יו"ד ח"ג קכב, ב] כתב לבאר דעת הר"ן, כי המתנות כהונה שייכות לישראל עד הנתינה, וכשאכלן הזיק את עצמו ולכן אינו חייב עליהן, אך אילו היו להן תובעין דהיינו שהיה חייב ליתנם לכהן מסוים, היה צריך לשלם לו משום שהמזיק שעבודו של חבירו חייב. ולדבריו צריך לומר שאם הזיק מתנות כהונה של חבירו אינו חייב לשלם משום שהיו עתידין לצאת מתחת ידו, [ראה שערי יושר ש"ה פ"ו וקהילות יעקב ב"מ י] ומקור ביאור זה מדברי הריטב"א בקידושין [נט. ויבא להלן]. וכן ביאר בקדושת יו"ט למהרי"ט אלגאזי. [ובדעת תוס' צריך לומר שנחשב ממון השבט, ואין לו תובעין, וכנ"ל].

ומדברי הרמב"ם דקדק האור שמח [שם] שממון שאין לו תובעין הוא ממון שלא ידוע מי

ודרשינן: "כל המחזיק בתורת ה' — יש לו מנת. ושאינו מחזיק בתורת ה' — אין לו מנת". ולהכי הדיינים מורים לתת המתנות לתלמיד חכם ולא לעם הארץ⁽⁶⁾.

תא שמע: רבי יהודה בן בתירא אומר: הכתוב "זה יהיה משפט הכהנים" מלמד שהמתנות דין!

יכול — שמא תאמר — אפילו חזה ושוק דין הם? תלמוד לומר "זה!" דדוקא זה — מתנות זרוע לחיים וקבה האמורים בענין — דין הם, ולא חזה ושוק.

מדייקת הגמרא: למאי — לאיזה ענין —

לאו, להוציאן בדיינים! ומשמע שהכהן הראשון התובע את המתנות יכול לתבען בבית דין ולהוציאן מיד הישראל?⁽⁵⁾

דוחה הגמרא: לא, כוונת הברייתא "שהמתנות דין" — לענין לחולקן בדיינין. שהדיינין אומרים לישראל: תן את המתנות לכהן זה שהוא חבר ולא לכהן זה שהוא עם הארץ.

וכדרכ שמואל בר נחמני. דאמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מנין שאין נותנין מתנה לכהן עם הארץ? שנאמר "ויאמר לעם ליושבי ירושלם לתת מתת [חלק כהונה] הכהנים והלויים למען יחזקו בתורת ה'".

6. הר"ש והרא"ש בחלה [ד ט] וכן בתוס' רא"ש כאן, כתבו שאסור לתת מתנות לכהן עם הארץ ואפילו תרומה טמאה, וכל מה ששינו שם שנותנים מתנות לכל כהן שירצה, היינו לכהן חבר שאינו אוכל חולין בטהרה, ואף לו לא התירו לתת אלא תרומה טמאה ולא טהורה. אולם תוס' ושאר הראשונים [בסוגיין ולעיל קד ב] נקטו שהאיסור הוא רק באופן שיש כאן כהן חבר, אבל אינו חייב להמתין שיבא כהן חבר, ואם אינו מוצאו יתן לכהן עם הארץ. [וראה בשו"ת הרשב"א ח"ה רלט ובהגהות רחמים לחיים שהאריך מאד בבירור הענין. וראה עוד בתוס' מנחות יח ב ד"ה מודה ולהלן קלב ב ד"ה ולא ובהערות שם].

והרמב"ם [תרומות ו ב] כתב שהאיסור לתת תרומה טהורה שמא יטמאנה ויאכלנה בטמאה. ואילו המשנה בחלה מדוברת בתרומה טמאה והיא ניתנת לכל כהן, ותמה המרכבת המשנה הלא במשנה שם שינו שגם שאר מתנות ניתנים לכל כהן שירצה, ובסוגיין אמרי שאין נותנים מתנות לעם הארץ. ולכן העלה שהרמב"ם גרס

יתבענו ראשון, וכלשונו [בפ"ט מבכורות הי"ד] שהוא ממון שאין לו תובע ידוע, ולהלן [קלא]. נרחיב בזה, וראה עוד בהערה הבאה.

5. בקהילות יעקב [לו ב] הקשה הרי בין לפי רש"י ובין לפי הר"ן כשהמתנות בידו בעין, מוציאין מידו, ואם כן אפשר להעמיד את הברייתא באופן זה שבו המתנות דין. וביאר שהקושיא היא מלשון "דין" שמשמעותו דיני ממונות, ואילו כשהן בידו מוציאין ממנו משום כפיה על המצוות. ואם היה בהן דיני ממונות היה חייב עליהן גם אם אכלן או הזיקו, כי נשאר חיוב ממון כלפי בעלים התובעו. ולביאורו, הקושיא רק על הטעם שפטור משום ממון שאין לו תובעין, אולם לטעם הראשון לא קשיא מירי.

ולדעת הרמב"ם - כפי שביארו האור שמח - שאם אין ידוע מי יתבענו ראשון נחשב ממון שאין לו תובעין, לכאורה אי אפשר לפרש קושיית הגמרא כרש"י שכתב "אלמא כהן הראשון התובע מוציאין מידו", שהרי אף על פי כן יתכן להחשיבו כממון שאין לו תובעין כי לא ידוע מי יתבענו.

אמרו "שהמתנות דין"? אילימא לענין דבעינן לחולקו בדיינים, אטו חזה ושוק לאו בדיינים מיחלקו דדרשינן "זה" דווקא ולא חזה ושוק!? והרי גם בהם ראוי לומר ש"כל המחזיק בתורת ה' יש לו מנת", שהרי גם חזה ושוק "מנת" נינהו!

אלא לאו, לענין להוציא בדיינים, ומשמע

שהמתנות יוצאות בדיינים? (7)

דוחה הגמרא: **הבא במאי עסקינן, דאתו המתנות כבר לידיה דכהן. שקיבלם כבר מישראל, ואחר כך גזלם ישראל זה המחזיקם עתה ממנו. ובאופן זה ודאי ממון שיש לו תובעין הוא, שהרי כבר זכה בהן הכהן** (8).

הפסוק שאף על פי שיש למתנות אלו תובעין אי אפשר להוציאן מידו, והטעם לכך פירש רש"י משום שמסתבר שירצה בריצו וניפם, וממילא יזכו הכהנים משלחן גבוה. וכן משמע מהבנת הרמב"ן בדברי רש"י "לכפרה ניתן ולא לדין, משום דלא שכיח במעכב", והיינו שכיון שלא שכיח שיעכב, מיעטה התורה שלא יוציאום בדיינים.

וראה בהגהות פורת יוסף שתמה על מה מכפרים חזה ושוק, ובפשוטו הכוונה שלא יעכבם כדי שלא יטבלו את כל הבהמה. ויתכן שכוונת רש"י שבאכילתם נגמרת כפרת הקרבן, ככל אכילת כהנים או בעלים, [עיין בפסחים נ א, ובהערות לתוס' בחברותא זכחים ו א], אך הרמב"ם [בסהמ"צ עשה פט] והחינוך [קב] כתבו שאף על פי שאכילת חזה ושוק נחשבת כאכילת קדשים - אינה משלימה את כפרת המקריב כאכילת בעלים.

8. רש"י פירש שבאה הבהמה לידו כשהיא שלימה, וזכה במתנות מן ההפקר, ומלמד הכתוב דהיינו דוקא במתנות ששויים לכל הכהנים, אבל חזה ושוק אינו אלא לבית אב שמקריבו, וכהן אחר אינו זוכה בו. [וראה ר"ן דהיינו רק בבהמה שחוטא, כי בהמה חיה לא חל בה עדיין חיוב מתנות, ודומה למפריש חלתו בקמח, והביאו הש"ך סא סק"ב, ועיין בהערות להלן ריש דף קלא].

אולם שאר הראשונים ביארו שבחזה ושוק

"אין נותנין תרומה". וכך הגירסא בסנהדרין [צ ב] ובשאלות פרשת קרח. אך מסוגיין משמע שלא כביאורו, כי למדו דין זה מ"זה יהיה משפט הכהנים" האמור במתנות. וראה שם בפירוש המשניות שנקט כי איסור זה הוא ממידת חסידות. וראה בביאור ההלכה שם שביאר דברי המרכבת המשנה. וראה עוד בברכת פרין פרשת תרומה ובגז צאנך כאן.

7. רש"י פירש שמשמעות הפסוק שכל המתנות יש להן תובעין, ומיעט חזה ושוק שבאין לכפרה וריצו ולא שכיח שיעכבם הבעלים. ותמה התוס' רא"ש שהרי משמעות המיעוט היא לפוטרו אפילו באופן שאינו רוצה לתת. ולכן פירש שחזה ושוק אינם כשאר המתנות שהבעלים נותנים אותן, אלא משלחן גבוה זכו, ואם לא נתנם, את השם הוא קובע ואין לכהנים דין עליו. [ותמוה שהרי בסמוך צידדה הגמרא להעמיד בבאו לידו ולכן יוצאים בדיינים, וכתב תוס' רא"ש שהיה אפשר לדחות דאם כן גם חזה ושוק יצאו בדיינים ולביאורו הנ"ל הרי כבר ידענו שהזכיה בהם משלחן גבוה ואין בהם דיני ממון, ויש לדחות].

ואמנם דברי רש"י טעונים ביאור, שהרי אם קרא להם שם חזה ושוק כיצד יכול לעכבן. ושמא סבר שחיוב מתנות כהונה שבהם חל עליו מיד בשחיטת השלמים, ואילו מדין הקרבן כל זמן שלא הניפם אינם ניתנין לכהנים, וכל זכיותם משלחן גבוה תלויה בדיני הקרבן, ועל כך ממעט

מתנות שלא הורמו — כמי שהורמו דמיין, ולפיכך זכה הכהן במתנות, שהרי לכל הכהנים זכות שווה בהן, והוא זכה ראשון. מה שאין כן בחזה ושוק ששייכים דווקא לאותו בית אב שבאותו משמר, שאם באו לידי כהן כשעדיין לא הופרשו, אינו זוכה בהם, ואם לקחן הישראל ממנו אינם יוצאים בדיינים⁽⁹⁾.

מקשה הגמרא: אי מדובר באופן דאתו לידיה, מאי למימרא? מה החידוש בזה שיוצאין בדיינים? פשיטא! הרי ממון הכהן גמור הוא!

ומבאר: מדובר באופן דאתו לידיה דכהן בטבלייהו — בעוד שהיתה הבהמה טבל [קודם שהורמו מתנותיה], וקסבר האי תנא,

מחוסרים מעשה של הפרשה והקרבה. אבל ודאי בכל המתנות זוכין משלחן גבוה. אולם בפאת השלחן [ג, לט] כתב שאמנם רק בחזה ושוק סבר הרשב"א שאין מברכין כי משלחן גבוה זכו, אך בשאר המתנות מברכין כי ממון הבעלים הם.

9. למסקנת הגמרא עולה שיש חילוק בין מתנות כזרוע לחיים וקובה. שהם "מאת העם" לבין חזה ושוק שזכיייתם משלחן גבוה. וראה בחידושי הגרי"ז עה"ת [פרשת נשא] שביאר בכך את הפסוקים: "וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה", דהיינו חזה ושוק שהם כקדשי גבוה, כי הם שייכים לכהן שבמשמר ואינם תלויים ברצון הבעלים למי יתנם, ואילו הכתוב "ואיש את קדשיו לו יהיו, אשר יתן לכהן לו יהיה" נסוב על שאר מתנות שנותנם למי שיחפוץ.

וראה פירוש רש"י והרמב"ן שם [במדבר ה, י] שחזה ושוק חובתם כקרבן לה, וממנו ניתן לכהנים, ואילו זרוע לחיים וקובה אינם קרבנות אלא מתנות לכהנים עצמם, ומתנות אלו אסור לכהנים ליטלם בלא הסכמת הבעלים. ובאור החיים שם חילקם לשלש חלוקות עי"ש. וראה עוד בדברי הגרי"ז [בפרשת שופטים] שעל כל המתנות נאמר וזה יהיה משפט הכהנים "מאת העם" ואילו במתנות של קדשי מקדש נאמר "אשי ה' ונחלתו יאכלון", משום שאותם הכהנים

לא אומרים מתנות שלא הורמו כמו שהורמו דמיין, כי רק אחר הפרשה והקרבה זוכין בהן הכהנים משלחן גבוה, וכתב רדב"ז [ח"א תשובה מ"א] שנפקא מינה בין הביאורים לכהן אחר, שאינו מבית אב, שבא ונטל את המתנות מהכהן הראשון שזכה בהן, שלדעת רש"י מוציאין ממנו בדין, ולדעת כל הראשונים אין מוציאין, כי משלחן גבוה זכה ואינם ממונו. אך אם נטלן כהן מבית אב ודאי אין מוציאין מידו.

ודבר זה צריך ביאור ממה נפשך, שאם הראשון "אינו זוכה בו" כדעת רש"י, למה יוציאווה מכהן אחר, ואם זוכה בו משלחן גבוה כדברי הראשונים למה לא יוציאווה מידי השני, והרי הראשון זכה. ואפשר שהראשון אינו זוכה בהן כיון שאינם נחשבים כמורמים עד שעת הקרבה, ואז זוכין בו רק כהני משמר משלחן גבוה, ורק הם יכולין להוציא מידי הראשון. [וראה הגהות מקדש מרדכי על מקדש דוד יד סק"א].

ובדברי הראשונים מבואר שכל המתנות נחשבות ממון הכהן חוץ מחזה ושוק שהם משלחן גבוה, והקשה הפרי חדש [ס"א, א] שהרי הרשב"א כתב [בשו"ת ח"א יח] שאין מברכים על נתינת מתנות כהונה כי אינם ממון הבעלים אלא משלחן גבוה זכו, ומשמע שבכל המתנות אומרים כך. וביאר שאין כוונת הראשונים בסוגיין אלא לבאר מפני מה אין חזה ושוק נחשבים כמי שהורמו, ופירשו שהם

ממון שאין לו תובעין, ומידת הסידות שנו כאן, שאם חסיד הוא – ישלם!

אמר רבא: אי אפשר להעמיד את הברייאת באופן זה, שהרי תנא תני לשון "ישלם" ומשמעותו שצריך לשלם בעל כרחו, ואת אמרת "מידת הסידות" שנו כאן?!

ועוד, וכי מדרבי אליעזר ליקום וליתוב, והרי רבנן נחלקו עליו!?

אלא, בהכרח ההוכחה ממה שאמרו רבנן

תא שמע: בעל הבית [עשיר] שהיה עובר ממקום למקום [שהיה הולך בדרך], והיה נצרך למזונות, ומשום כך היה צריך ליטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני, נוטל, כיון שעכשיו עני הוא, שאין לו מזונות. ולכשיחזור לביתו – ישלם! דברי רבי אליעזר⁽¹⁰⁾. מוכח שמתנות עניים הן "ממון שיש לו תובעים" ועני הבא ראשון יכול לתבעו. ואם כן גם מתנות כהונה יחשבו כ"ממון שיש לו תובעין"⁽¹¹⁾.

אמר רב הסדא: לא, באמת מתנות עניים הן

כדי צרכו ולא ניתנים לו הרבה בבת אחת כמו לעני. אולם בדרך אמונה [פ"ט ממתני"ע ס"ק קן] כתב מסברא שיכולין ליתן לו הרבה בבת אחת. והיינו שרק מי שיש לו ממון תחת ידו אלא שאינו יכול להשתמש בו מפני הפסד, אינו נחשב עני ונותנין לו רק כדי צרכו, אבל מי שאין ממונו תחת ידו, כגון שהוא בדרך, נחשב עני גמור ונוטל אפילו הרבה.

11. החזון איש תמה מכאן לשיטת הר"ן שביאר כי אין חיוב לשלם על מתנות כהונה משום "משתרשי ליה". כיון שהתכוון לגולם לעצמו, ואינו נהנה משל חברו. ואם כן אינו דומה בעל הבית שנוטל כדרך הלואה ולפיכך עליו לשלם על מה שנהנה ו"משתרשי ליה". [ובשואל ומשיב, ח"ה שתיארה כו, פירש כך את כוונת הגמרא בסמוך וכי מרבי אליעזר ליקום וליתוב, דהיינו שלדעתו אין זה גזל ולכן צריך לשלם].

אולם בפשוטו ביאור קושיית הגמרא היא לטעם דממון שאין לו תובעין, שאם אין זה ממון של בעלים מסוים למה יטול בעל הבית כהלואה ולא כמתנה, ובהכרח שרבי אליעזר סובר שמזיק מתנות כהונה חייב ויש להן בעלים ולכן אפילו בעל הבית משלם. ואילו רבנן סוברים שאין להם תובעים ואפילו עשיר אינו חייב לשלם אלא

משלחן גבוה קא זכו. וראה שם שחילק בין תרומות ומעשרות שיש בהן מצות הפרשה, לבין מתנות כהונה שאין בהן אלא מצות נתינה.

ובמשנת רבי אהרן [זרעים ו] האריך להוכיח כי חלוק דין תרומות ומעשרות משאר מתנות כהונה, שבתרו"מ חוץ מהקדושה שחלה בהפרשתן, יש לכהנים זכות ממונית בתבואה לקבל חלקם, ומצות הנתינה היא לתת להם את חלקם. אך שאר מתני"כ אין בהם אלא מצות נתינה על הגברא. ובאור שמח פ"ה מבכורות ה"ג] כתב שגדר מתנות כהונה הוא כמתנות עניים, ולהלן [קלב ב - קלד ב] נוסף פרטים בזה. וראה בכרכת כהן ופניני רבינו יחזקאל בפרשת נשא שביירו ענין זה.

10. טעמו של רבי אליעזר הוא שאין מתנות אלא למי שאין לו ממון באף מקום, אבל מי שיש לו ממון ואינו יכול להשתמש בו כעת, נוטל מתנות בתורת הלואה עד שיוכל להשיבם. ורבנן סברו שנחשב עני לענין נטילת מתנות בזמן שאין לו אפשרות להשתמש בממונו.

ובקהילות יעקב [ב"ק ה] כתב שיכול ליטול רק כדי צרכו, והיינו כמו שכתב הש"ך [י"ד רג, ה] לענין מי שיש לו בתים ושדות ואם ימכרם כעת יפסיד מדמיהם, שמאכילים אותו רק

לעיל שפטור מלשלם?

ועל כך אמר רב הסדא שאין זו קושיא, כי מה שעשיר משלם — מידת חסידות שנו כאן, שאם חסיד הוא, צריך לשלם כדי לצאת ידי שמים⁽¹²⁾.

בסיפא. דתנן: והכמים אומרים: אינו צריך לשלם כשיחזור, כיון שעני היה באותה שעה ונטל את המתנות בדין⁽¹¹⁾. טעמא דאינו צריך לשלם — משום דעני היה באותה שעה, הא סתם עשיר שאכל מתנות עניים שלא כדין — משלם! ואמאי, ליהוי כמזיק מתנות כהונה או שאכלן, שדינו מבואר

משום מדת חסידות, וראה עוד להלן.

11. הרא"ש בפאה [פ"ה מ"ד] כתב "עני היה ופטור מן המעשר". ובמקדש דוד [תרומות ג] כתב שמוכח מדבריו כשיטת המשנה למלך [תרומות ב ט] שהפטור ממעשר חל בלקט שכחה ופאה רק אחר שבאו לידי עניים, ולכן בעה"ב חייב במעשר כי לא באו לידי עניים. וראה בקהילות יעקב [זרעים א] שדן בדבריו, ועיין עוד להלן [קלד ב הערה 3].

12. כתבו הראשונים בסוגיין שרבי אליעזר ורבנן נחלקו בתרתי, שרבי אליעזר סבר שבין בעה"ב ובין עשיר חייב לשלם מה שאכל, ואילו רבנן סברו שבעל הבית שהיה עני בדרך פטור משלומין ואפילו ממדת חסידות. ועשיר שנטל משלם רק ממדת חסידות, שהרי זה ממון שאין לו תובעין. וכן נקט בדרך אמונה [שם סק"ח] בדעת הרמב"ם.

אך תוס' [סד"ה תנא] נקטו שרבנן לא נחלקו על רבי אליעזר שמשום מדת חסידות משלם, וכתב מהרש"א שכל דבריהם לפי ההוה אמינא שרבי אליעזר מחייב את בעל הבית רק משום מידת חסידות ולא מסתבר שרבנן נחלקו עמו במדת חסידות. אך למסקנא שרבנן סברו שרק עשיר חייב משום מדת חסידות, מסתבר שעני פטור לגמרי. וכן נקט הר"ן, ועיין בציון ההלכה [שם ס"ק קעח].

ובפירוש המשנה להרמב"ם [פאה פ"ה מ"ד] כתב שבעל הבית משלם כשחזור לביתו

משום מדת חסידות, ותמה הגרעק"א שם הרי מסקינן בסוגיין שרק עשיר משלם ממדת חסידות ובעל הבית פטור לגמרי.

ובמה שנקטו הראשונים שרבנן עשיר פטור מן הדין וחיובו רק ממדת חסידות, ביאר במשנת רבי אהרן [זרעים ו יד] שמקורם לזה ממה שאמרו בגמרא שרבנן פטורוהו משלומין כי עני היה באותה שעה, ואילו עשיר היה חייב מן הדין לשלם, לא היה טעם זה מועיל לפטורו, ובהכרח שאף חיוב העשיר הוא רק ממדת חסידות ולכן עני פטור לגמרי, ורבי אליעזר סובר שעשיר חייב מן הדין, ולכן בעל הבית אינו נפטר בסברא שהיה עני באותה שעה.

וכבר הבאנו לעיל שהשואל ומשיב ביאר במסקנת הגמרא שרבי אליעזר יודה לרבנן בעשיר גמור שאין מוציאין ממנו בדיינין כי התכוין לגזול, ורק בבעל הבית חלק וסבר שנוטל כהלואה ומשתרשי ליה ולכן חייב לשלם מן הדין. אולם בפשטות נחלקו גם בעשיר שנטל מתנות שלרבי אליעזר מוציאין בדיינים כיון שהמזיק מתנות כהונה חייב, ורבנן פוטרין.

וראה עוד במשנת רבי אהרן שם שתמה הרי אף אם מזיק מתנות כהונה פטור, עדיין חייב הוא לצאת ידי שמים על חיוב ממון שחל כלפיו אף שאין לו תובעין [בביאורו לעיל הערה 4] ובכל זאת מועיל הטעם שהיה עני באותה שעה לפוטרו, ואם כן מנין שעשיר אינו חייב אלא ממדת חסידות, והרי הפטור חל עליו אפילו אם חיובו מן הדין ככל מזיק מתנות כהונה שחיוב

תא שמע: מנין לבעל הבית ישראל שאכל פירותיו טבלין [שלא הרים תרומותיהן], וכן לוי שאכל מעשרותיו טבלים ולא הפריש תרומת מעשר — מנין שפטור מן התשלומין? — תלמוד לומר: "ולא יחללו את קדשי בני ישראל אשר ירימו לה" — אין לך [לכהן] בהן — במתנות — אלא משעת

הרמה ואילך. והאוכל טבל הרי לא הרים מתנותיו כלל, ומשמע, הא אם אכלן משעת הרמה ואילך מיהא — משלם! (13) ואמאי חייב לשלם, ליהוי כמזיק מתנות כהונה או שאכלן? (14)

דוחה הגמרא: הכא נמי מדובר באופן דאתו קלא-א

אכן מאידך נראה, כי לדבריו מאן דאמר כמי שהורמו דמי, סובר שדי בתביעה לזכות לאחר הרמה, ואף שעכשיו אין לכהן זכות בתרומה נחשב ממון שיש לו תובעין, שהרי בסמוך מקשינן מאנסו בית המלך גרנו, ומדובר בטבל שעוד לא הופרשו ממנו מעשרות, ולשיטת רבינו יונה והרא"ש בסמוך אין כהן יכול לזכות בהן, ובהכרח שאין צריך בתביעה לזכות בהן עתה, אלא לאחר הפרשה. ועיין עוד בהערות להלן.

14. האחרונים הקשו שהרי יתכן להעמיד דרשת הגמרא לפטור בכמה פרטים שלא שייך בהם חיוב משום מזיק מתנות כהונה, וכדלהלן.

באחיעזר [ח"א כא, ו] דן להעמיד הברייתא באוכל תרומה בשוגג, שחייב בתשלומי תרומה אף שאין לו תובעין, [כי אינו חיוב תשלומין על ההיזק אלא ככפרה על האכילה, וחייב גם על תרומה שלן] וללמדנו שכל חיובו רק אחר הרמה. ודחה שהגמרא הבינה ש"לא יחללו" אמור רק באוכל תרומה במזיד.

עוד הקשה [בח"ג מב ו] הרי אפשר להעמיד את המיעוט במכירי כהונה שאצלם הוא ממון שיש לו תובעין.

ובדברי יחזקאל [כב, יא] הקשה למה לא נעמיד את הברייתא לגבי חיובו לצאת ידי שמים, ותירץ שקושיית הגמרא היא על לישנא קמא לעיל דדרשינן מ"זוה" לפוטרו לגמרי. [ולדבריו אף במכירי כהונה יפטר, כמבואר לעיל הערה 3, ומיושבת קושיית האחיעזר].

ממון חל עליו ורק אי אפשר לתבעו.

וביאר שרק במתנות כהונה יש חיוב ממון מפני זכות הכהן בהם, אך במתנות עניים אין אלא מצוות נתינה, וממילא אין חיוב לצאת ידי שמים, וכל הנידון והדמיון הוא רק בחיוב גמור שיש עליהם על ידי תביעה.

13. הגמרא הבינה בקושייתה שאם מזיק מתנות כהונה חייב, ניתן לבאר שהברייתא סברה כמאן דאמר מתנות שלא הורמו לאו כמי שהורמו דמיין, ולכן אין חיוב תשלומין אלא משעת הרמה ואילך, כי למאן דאמר כמי שהורמו דמיין, יתחייב גם קודם הרמה, וכמו דמסקינן שהברייתא כדבריו, ובהכרח טעם הפטור משום שהמזיק מתנות כהונה פטור, [ראה תוס' קלא א ד"ה דאתון] וכעת הוקשה לגמרא אם המזיק מתנות כהונה פטור, מה החילוק בין הורם ללא הורם.

ובשערי יושר [ש"ה פ"ו] ייסד שאף מאן דאמר שאינם כמי שהורמו מודה שחל זכות השבט לקבל מתנותיו מהטבל, ורק אין זכות ממונית לכהן פרטי שיזכה במתנות כנכסיו, [וראה בשיעורי הגר"ש רוזובסקי ב"ב כג, ב] ולדבריו, מה שהבינה הגמרא שקודם הרמה פטור, היינו משום שהטעם לחייב מזיק מתנות כהונה הוא רק מפני שנחשבין כממון שיש לו תובעין, ויכול כהן לבא ולהוציאן מיד הבעלים, אך קודם שהורמו שאין כהן פרטי יכול להוציאן, אין חיוב על הזקתן.